

BirdLife Sveriges riktlinjer om biobränslen från skogs- och jordbruk

Inledning och bakgrund

Sveriges riksdag har formulerat mål om att minska beroendet av fossila bränslen och nettoutsläpp av koldioxid till atmosfären. Bakgrunden är de allvarliga miljöhot som klimatförändringarna innebär. Som en del i energiomställningen bort från fossila bränslen har biobränslen förts fram som en potentiellt viktig komponent. Redan idag utgör biobränslen en avsevärd del av Sveriges förnyelsebara energikällor – både i form av restprodukter som eldning av sopor och i form av för ändamålet odlade biobränslen. Med tanke på den omfattande skogsproduktionen i landet har idéer om att ytterligare kraftfullt öka användandet av framför allt biobränslen från skogen föreslagits.

Skogen är dock mer än bara träd, precis som jordbrukslandskapet är mer än bara spannmål och potatis. Miljöerna för de areella näringarna är också hemvist för större delen av landets biologiska mångfald. Det globala läget för biologisk mångfald är minst sagt allvarligt, med ett utrotningstempo som är ungefär 1000 gånger så högt som det naturliga bakgrundsutdöendet av arter. Vi lever i ett sjätte massutdöende, motsvarande det som skedde för 65 miljoner år sedan, då bland annat dinosaurierna dog ut, och det är nu mänskliga aktiviteter som ligger bakom – inte minst genom omställning av naturmiljöer till jord- och skogsbrukslandskap. Den svenska rödlistan är omfattande, och situationen för den biologiska mångfalden högst allvarlig även i Sverige. För att uppnå en sant hållbar utveckling måste både klimatproblematiken och hoten mot den biologiska mångfalden vägas ihop.

Hur kan ökad produktion och användning av odlade biobränslen påverka utsläppen av växthusgaser?

En förutsättning för att omställningen till förnyelsebara bränslen ska fokusera på biobränslen från skog och jordbrukslandskap är givetvis att det innebär minskade utsläpp av växthusgaser. Här är dock forskningsläget långt ifrån glasklart. Vissa forskare argumenterar att odlade biobränslen är en av energikällorna med störst potential att minska utsläppen av växthusgaser. När fossila bränslen eldas frigörs kol som varit bundet i biomassa i miljontals år, och koldioxiden som frigörs kan alltså i vårt tidsperspektiv ses som ett nettotillskott till atmosfären. När man eldar biobränslen blir bilden en annan; kolet som frigörs vid förbränningen binds in igen när växterna återplanteras och växer upp. Enligt denna argumentation blir användning av biobränslen ett nollsummespel vad gäller kolbalansen, och varje enhet fossilt bränsle som byts ut mot biobränslen skulle sålunda vara en vinst för klimatet. De som driver den linjen anser att biobränslen bör bli en viktig – kanske avgörande – del i omställningen bort från fossila bränslen. Ett exempel på tankarna är det öppna brev från forskare som publicerades i januari 2018¹.

Andra forskare ser dock saken annorlunda. För att inte kritiska trösklar ska nås angående klimatförändringarna, där till exempel självförstärkande effekter som att utsläpp av växthusgaser ökar kraftigt då områden med permafrost tinar och börjar brytas ned på grund av högre temperaturer, är det centralt att utsläppen av växthusgaser minskas snabbt. Så länge som restprodukter från exempelvis skogsbruket används blir skillnaden inte stor – dessa skulle i alla fall ha brutits ned inom en kort tid. Men om hela träd börjar användas till bioenergi blir bilden en annan; det kommer att ta tio- till hundratals år innan det kol som då frigörs återigen är inbundet i vegetation. Med detta synsätt skulle en storskalig satsning på bioenergi inte alls leda till att klimatförändringarna bromsas – åtminstone inte i ett relevant tidsperspektiv. Forskarna bakom denna uppfattning tror inte att biobränslen kan vara en central del i omställningen bort från fossila bränslen. Även denna syn har presenterats i ett öppet brev från forskare i januari 2018².

BirdLife Sverige anser att mer forskning behövs innan vi kan ta ställning till hur ökad användning av biobränslen skulle påverka klimatförändringarna. Innan man satsar på biobränslen som en väsentlig del av omställningen bort från fossila bränslen måste de positiva effekterna på klimatet ha konstaterats vara otvetydiga.

¹ Berndes G, Bergh J, Cowie A, Egnell G, Hetemäki L, Kauppi P, Khanna M, Kurz W, Lindner M, Lundmark T, Nabuurs GJ, Sims REH, Solberg B. 2018. *Forests, bioenergy and climate change mitigation: are the worries justified?* Öppet brev publicerat januari 2018.

² Beddington, J (med 795 undertecknare). 2018. *Letter from scientists to the EU parliament regarding forest biomass*. Öppet brev publicerat januari 2018.

Biobränslen och biologisk mångfald

Oavsett hur biobränsleanvändning påverkar klimatet måste all biobränsleproduktion ta hänsyn till den biologiska mångfalden. Eventuell ökad användning av biobränslen får inte öka trycket på den redan tillbakapressade mångfalden.

Biobränslen från skogen

Fåglar och annan mångfald är allvarligt utsatta i det moderna skogsbruket. Rödlistan omfattar tusentals skogslevande arter som är hotade i olika grad, i många fall som ett direkt resultat av mänsklig påverkan. Orsakerna är främst brist på död ved, alltför ensartade skogar utan flerskiktning och för liten trädålders- och trädartsvariation – inte minst är lövinslaget för litet i många skogar. Den korta omloppstiden innebär också att många arter som är långsamma att sprida och etablera sig inte kan utnyttja miljön; det saknas helt enkelt gammal skog och kontinuitet i trädäckning. Det är dock viktigt att inse att dessa hot mot biologisk mångfald hänger ihop med dagens skogsbruk som sådant, och inte är specifikt kopplade till utvinning av biobränsle. För fåglarna spelar det ingen roll om den biomassa som tas bort ur skogen används som bränsle eller pappersmassa. Risken är däremot att det ökade behovet av biomassa som bränsle ytterligare ökar pressen på omsättningen i skogen, och därmed lägger sten på bördan för skogens arter. Eftersom behovet av virke till annat än biobränsle förmodligen inte kommer att minska riskerar intensiteten i skogsbruket att öka, och en sådan utveckling motsätter sig BirdLife Sverige bestämt.

Kan då inte någon biomassa från skogen användas som bränsle? Jo, vissa komponenter bör kunna användas utan att hoten mot mångfalden ökar avsevärt. Restprodukter från träindustrin och liknande används redan, och får ses som tämligen okontroversiella. Grenar och toppar (GROT) som blir rester efter avverkningar utnyttjas också redan delvis som bränsle, precis som röjnings- och gallringsvirke, men det är oklart i hur stor utsträckning detta nyttjande skulle kunna ökas utan att det skulle innebära förvärrade hot mot skogens arter. Energimyndighetens forskningsprogram *Bränsleprogrammet hållbarhet* antyder att användandet av GROT kanske skulle kunna vara något högre än idag utan att mångfald eller långsiktig produktion skulle hotas eller markförurningen i skogen öka (gällande förurningen är dock askåterföring avgörande för att effekterna av GROT-uttag inte ska bli negativa). FSC-standarden reglerar uttaget av GROT för FSC-certifierade skogsbrukare, både avseende mängd och typ.

Andra typer av biomassa från skogen än de ovan nämnda anser BirdLife Sverige som olämpliga för biobränsleproduktion. Att inga skyddsvärda gammelskogar ska fällas i bioenergisyrte är självklart, och alla formellt skyddade områden (till exempel naturreservat) samt nyckelbiotoper ska undantas. Blöta marker, produktionsskogar med (relativt sett) höga naturvärden och områden nära nyckelbiotoper är i de flesta fall också mindre lämpliga. Underröjning, som ofta sker i samband

med gallring, minskar komplexiteten i skogen och kan få påtagligt negativa konsekvenser för fågellivet. Sådan underröjning får inte öka i syfte att utvinna mer biobränslen. Föreningen anser heller inte att helträdsutnyttjande för biobränsleändamål eller stubbrytning bör förekomma. Att använda hela träd att göra biobränsle av riskerar att öka trycket på skogen, och därmed ytterligare hota skogens arter. Stubbar är ett eget kapitel. Energimyndighetens forskning visar att uttag av stubbar på en (relativt låg) andel av hyggen kanske inte behöver innebära direkta hot mot många arter. Hur minskningen av död ved som stubbrytningen innebär skulle påverka mängderna av de relativt vanliga insekter som fungerar som föda åt fåglar har man dock inte undersökt. Utifrån de omfattande markingrepp som stubbrytning skulle innebära, samt de redan stora problemen med brist på död ved i skogen, menar BirdLife Sverige inte att stubbrytning (annat än i rena undantagsfall) är ett lämpligt bidrag till ökad biobränsleproduktion. För FSC-certifierat skogsbruk finns i FSC-standarden regler som säger att uttag av stubbar endast får ske efter prövning av svenska FSC. Undantag gäller bara uttag i mycket liten skala, utanför regelbunden och kommersiell verksamhet.

Biobränslen från jordbrukslandskapet

Situationen för mångfalden i jordbrukslandskapet uppvisar både likheter och skillnader jämfört med skogen. En viktig likhet är att intensiteten i brukandet, med stora sammanhängande monokulturer utan inslag av småmiljöer, bortrationaliserade vattenmiljöer, omfattande användning av bekämpningsmedel och liknande, kraftigt har reducerat livsförutsättningarna för många arter. Till skillnad från skogsarterna hotas jordbrukslandskapets arter dessutom av minskande arealer brukad mark, så effekten av bioenergi på åkermark beror i praktiken mycket på vilket alternativet annars skulle vara. Om till exempel en andel monokulturer av gran ersätts med energiskog eller grödor för etanolframställning skulle kanske vinster för mångfalden uppnås – trots att sådana miljöer ingalunda är några "hotspots" för biologisk mångfald. Huruvida växtodling i bioenergis syfte blir positiv eller negativ i ett mångfaldsperspektiv beror mycket på hur det omgivande landskapet ser ut. I ett storskaligt, monotont åkerlandskap kan inslag av åkrar med till exempel *Salix* förmodligen öka diversiteten, men om ett småskaligt, varierat odlingslandskap omvandlas till ensidig biobränsleproduktion blir effekten säkerligen den omvända. Ökad yta odlad mark, i kombination med lägre intensitet i odlingen är vad det brukade landskapets arter skulle behöva.

Viss biomassa från lantbruket bör utan problem kunna användas som biobränsle. Att restprodukter som förstörda grödor, slaktavfall och liknande utnyttjas som bränsle eller för biogasframställning hotar knappast några arter. I vissa delar av jordbrukslandskapet skulle förmodligen direkta vinster för mångfalden kunna uppnås genom ökat uttag av biomassa till bioenergi. Det minskande antalet betande djur i landet har gjort att många hagmarker växer igen, och lantbrukarna har ofta problem att hinna med röjning för att bibehålla öppenheten. Detta drabbar fåglar som törnskata, stenskvätta och buskskvätta samt många andra djur och växter. Om man kunde använda biomassa

från slyröjning i igenväxande hagmarker till bioenergi skulle en ren "vinn-vinn"-situation kunna skapas, det vill säga positiva effekter för arter knutna till hävdade områden i jordbrukslandskapet och samtidigt biomassa till bränsle. I viss utsträckning skulle också röjning av kraftledningsgator och vägkanter kunna användas för att öka mängden biomassa till bränsle och samtidigt minska igenväxningen av landskapet.

Slutsatser

BirdLife Sverige anser att:

- klimatförändringarna och minskningen av biologisk mångfald är mycket allvarliga hot, och helhetssyn krävs för att tackla båda parallellt
- användandet av fossila bränslen måste minska; omställning till förnyelsebara energikällor och satsningar på energibesparande åtgärder är nödvändiga
- mer forskning behövs om hur ökad användning av biobränslen skulle påverka klimatet
- om användandet av biobränslen ökar får detta inte innebära negativ påverkan på fåglar och andra organismer; alla förändringar av markanvändningen måste ta hänsyn till den biologiska mångfalden
- mer skyddad skog och ett skogsbruk som är mer hänsynsfullt mot biologisk mångfald skulle kunna kompensera för ett ökat uttag av biobränsle på platser med mindre skyddsvärd skog
- röjning av igenväxande betesmarker i jordbrukslandskapet skulle kunna ge både biomassa till bränsle och vinster för fåglar och övrig biologisk mångfald.

BirdLife International har jobbat med frågan om bioenergi under ganska många år. Deras farhågor om bioenergianvändning är något större än BirdLife Sveriges, men deras linje överensstämmer med vår så till vida att man inte är principiellt negativ till biobränsleanvändning. De kan acceptera en ökad användning av "rätt" biobränslen, men ser inte bioenergi som lösningen på energi- och klimatproblematiken. BirdLife International trycker också – precis som vi – på vikten av att inte riskera ytterligare tryck på den biologiska mångfalden i syfte att utvinna mer bioenergi. En syntes av BirdLife Internationals syn på biobränslen finns här:

http://www.birdlife.org/sites/default/files/a_new_eu_sustainable_bionenergy_policy_2016.pdf